

Maisa Martin

Professori, Jyväskylän yliopisto, suomen kielen laitos

Kielen merkitys siirtolaiselle vauvasta vaariin

**Artikkeli on julkaistu myös
Siirtolaisuus-Migration -lehdessä 2/99 (s. 14-20).**

Siirtolaisuusinstituutti – Migrationsinstitutet

Turku – Åbo 1999

<http://www.migrationinstitute.fi>

Kielen merkitys siirtolaiselle vauvasta vaariin

Ihminen elää kielen ympäröimänä koko ikänsä. Kielen avulla hän on yhteydessä toisiin ihmisiin ja ilmaisee niin käytännöllisiä kuin henkisiäkin tarpeitaan. Kieli ei kuitenkaan ole vain viestinnän väline, vaan se on myös osa ihmisen identiteettiä ja sitoo hänet perheeseen ja muiden samankielisten yhteyteen. Siihen liittyy paljon tunteita ja arvoja. Kieli on siis ihmiselle merkityksellinen kahdessa mielessä: suhteessa itseen ja suhteessa yhteisöön.

Kieli on ihmisyhteisön tuote, joka on kehittynyt pitkän ajan kuluessa ja joka muuttuu jatkuvasti. Se heijastaa yhteisön ajattelua, mutta myös muokkaa yksilön ajattelua. Yksi kieli, vaikkapa ranska, pakottaa ottamaan huomioon sukupuolen jakamalla sanat feminiineihin ja maskuliineihin. Toinen, esimerkiksi Pohjois-Amerikan keskeisimmällä suomalaisalueella (Minnesota, Michigan, Pohjois-Ontario) puhuttava Ojibway, taas hahmottaa maailmaa elollisuuden ja elottomuuden kautta. Suomen tavoin se myös vaatii, että liikkeellä on oltava suunta: kattila pannaan hellalle ja kolikko löydetään lattialta, kun taas germaanisiet kielet eivät tätä suuntaa ilmaise. Venäläinen ilmaisee verbimuodoillaan välttämättä sen, onko tekeminen saatu loppuun vai ei, kun taas menneelle ajalle on varattu vain yksi muotokategoria, johon mahtuvat kaikki ne näkökulmat, joista suomen- ja englanninkielinen tarkastelee tapahtunutta: *lounas syötiin, on syöty* tai *oli syöty*. Joskus muiden kielten puhujien voi olla hyvinkin vaikea ymmärtää toisten ajatuksen kulkua: miten voi esineillä olla sukupuoli, miten voivat kivet olla elollisia (kuten ojibwayssa), mitä yhteistä on naisilla, tulella ja vaarallisilla esineillä, jotka kuuluvat samaan kieliopilliseen luokkaan dyirbalin kielessä Australiassa (Lakoff 1987). Kieli ei tietenkään auttamattomasti määrää ihmisen ajattelua, mutta ei sen merkitystä voi toisaalta kokonaan kieltääkään, niin toisiinsa kietoutuneita ovat kielelliset ja muut kognitiiviset prosessit.

Kahden kielen surut ja ilot

Siirtolaisen elämään kuuluu useimmiten kaksi kieltä: se joka on lapsena opittu kotona, ja se, jolla kodin ulkopuolella toimitaan. On myös niitä, joiden kotona puhutaan useampia-kin kieliä ja joiden asuin-, koulu- ja työympäristö on monikielinen. Tässä sisällytän kuitenkin kaksikielisyyden käsitteeseen myös monikieliset. Ensimmäisen polven siirtolaiselle (1) kaksikielisyys merkitsee uuden kielen oppimista tai ainakin koulussa opitun kielen ottamista käyttöön jokapäiväisessä elämässä ja kielitaidon laajentamista uusille elämänoille. Toisen ja kolmannen polven siirtolainen taas joutuu ratkaisemaan suhteensa sekä uuden kotimaan ja (iso)vanhempien kotimaan kieleen.

Siirtolaiseksi lähtijä ja siirtolaisviranomaiset tulevat tavallisesti ajatelleiksi vain kielen käytännöllistä merkitystä. Kielen oppimisen tarve tunnustetaan ja kielikursseja järjestetään, koska kielitaitoa tarvitaan arkielämän, koulutuksen ja työnteon välineenä. Kielen muita funktioita kuten itsensä ilmaisemista, maailman jäsentämistä, leikkittelyä tai identiteetin tuottamista ei useinkaan tiedosteta. Joku on sanonut, että Ruotsi kutsui työvoimaa ja sai ihmisiä. Siirtolaisten hyvinvoinniksi ei riittänytään työpaikka, asunto, Volvo ja välttävä arkielämästä selviäminen ruotsiksi. Näin on käynyt monessa muussakin maassa.

Kun puhutaan siirtolaisten kielitaidosta, niin uuden ympäristön kielestä kuin äidinkielestäkin, sävy on usein negatiivinen. Siirtolaisten muistelmissa kerrotaan paljon alkuaikojen kielivaikeuksista, hävettävistä kummelluksista ja siitä, kuinka paljon työtä ja vaivaa uuden kielen oppiminen muuttajille tuotti. Kielivaikeudet huononsivat itsetuntoa ja estivät kotoutumista uuteen ympäristöön. Vanhassa maassa taas naureskeltiin siirtolaisserkkujen suomen kielelle, jossa oli outoja sanoja ja kummallisia sanontoja. Toisessa polvessa taas opittiin ympäristön kieli vaivatta, mutta vanhempien puhetta ja kotikieltä piiloteltiin kavereilta. Kielentutkijat, tämän kirjoittajakin, ovat etsineet siirtolaisten kielestä lähinnä sitä, mikä poikkeaa nykysuomesta. Sitä voi puolustella sillä, että iso osa siirtolaiskielten tutkimusta on tehty aikana, jolloin virheanalyysi oli vallitseva kielikon-taktien tutkimusmenetelmä, mutta se ei poista sitä tosiasiaa, että tutkimuksen tulos tuskin lisäsi siirtolaisten iloa kahdesta kielestään.

Koska siirtolaisten kieliongelmissa on ennestään kirjoitettu paljon, keskityn tässä artikkelissa niihin myönteisiin ja mukaviin asioihin, joita voi löytää siirtolaisille tyypillisistä kielellisistä tilanteista. Tällä valinnalla en ollenkaan halua vähätellä niitä ongelmia, joita siirtolaisten kieliasioihin liittyy, enkä myöskään sitä työn määrää, joka monissa siirtolaisyhteisöissä on tehty oman kielen ylläpitämiseksi, enkä tietenkään sitä tutkimusta, jota näistä asioista on tehty. On selvää, että vieraskieliseen ympäristöön muutettaessa tulee kieliongelmiä ja että siirtolaisuuteen sisältyy kielelliseen identiteettiin liittyviä kiel-teisiä tunteita, itse kukin tuntee toisinaan olevansa kuin "väärä markka ragoon joukos" kuten eräs amerikansuomalainen asian ilmaisi (Martin & Virtaranta 1993, 160). Kielitai-tohan on ihmisen identiteetin peruspilareita, ja kun kieli ja ajattelukin ovat tiukasti si-doksissa toisiinsa, on selvää, että kielitaidoton tuntee olevansa myös ajattelunsa puoles-ta taidottomampi kuin kotimaassa äidinkieltään käyttäessään. Ajan mittaan tulevat li-säksi monet sukupolvien väliset kielenkäyttöön ja oman kielen siirtämiseen ja säilyttä-miseen sisältyvät pulmat. Mutta näistä on puhuttu paljon, joten tällä kertaa keskityn kie-len tuottamaan iloon, luovuuteen ja mielihyvään.

Taustaksi kannattaa horjuttaa hieman sitä näkemystä, jonka mukaan kahta kieltä edes jossain määrin osaava siirtolainen olisi jotenkin poikkeava, kun taas hänen kotimaahan jäänyt yksikielinen serkkunsa edustaisi ihmisen normaalia tilaa. Tämä ajatusmalli on ta-vallinen pääosin yksikulttuurisissa maissa, kuten Suomessa, Ruotsissa ja ylipäänsä Eu-roopassa ja Pohjois-Amerikassa, missä kielen ja valtion rajat perinteisen ajatusmallin mukaan ihanteellisessa tilanteessa yhtenevät. Kuvitellaan helposti, että ihminen osaa luonnostaan yhtä kieltä, jota myös kaikki hänen ympäristössään osaavat ja jota hän voi käyttää kaikkiin viestintätarpeisiinsa. Kieli ja ympäröivä maailma sekä kieli ja yksilön identiteetti ovat tällöin sopusoinnussa. Vieraiden kielten opiskelua kenties suositaan, mutta se ei ole elintärkeää, ja useamman kielen taito kuuluu erikoistilanteisiin, kuten matkailuun tai työssään kansainvälisiin suhteisiin erikoistuneen vähemmistön ominai-suudeksi.

Todellisuudessa suurin osa maailman ihmisistä on luonnostaan, ilman päivänkään opis- kelua, kaksi- tai monikielisiä. Monissa Afrikan, Aasian ja Etelä-Amerikan osissa jokainen osaa useita kieliä ja käyttää niitä tilanteen mukaan. Jos siis yleisyys on normaaliuden mitta, on normaalimpaa käyttää päivittäin kahta tai useampaa kieltä kuin vain yhtä. Maailman tasolla siirtolaisen tyypillinen tilanne, jossa ihminen puhuu kotona yhtä kieltä ja työelämässä toista, on siis normi, ja se yksikielinen, kotimaahan jäänyt serkku on kie-litaitonsa puolesta poikkeus — vaikka usein ajattelempa päinvastoin.

Ensimmäinen polvi oppii ja oivaltaa

Siirtolaisen suhde kieleen ja kieliin muodostuu monista tekijöistä. Kotimaahan jääneet sukulaiset ja tuttavat kenties paheksuvat lähtemistä — "raukat vain menkööt merten taa". Uudessa maassa taas vastatullut joutuu yleensä alempaan kastiin kuin on kotimaassa kuulunut. Räikeä esimerkki tästä ovat vaikkapa akateemisesti koulutetut venäläiset Suomessa, eikä ylipäänsäkään Euroopan tai Pohjois-Amerikan ulkopuolella hankitulla koulutuksella tai työkokemuksella ole juuri arvoa useimmissa Euroopan maissa. Suomalaisia painaa lisäksi kankeakielisen kansan maine — siitä huolimatta, että kansalliseepoksessakin lauletaan kilpailijat suohon sen sijaan, että heidät lävistettäisiin miekalla. Kun koululaitos on lisäksi iskostanut useimpiin tunnon siitä, että oma kieli on puutteellista ja hyvää kieltä voi tuottaa vain se, joka hallitsee pilkkusäännöt ja osaa välttää vierasperäisten ilmausten karikat, ei ole ihme, että moni siirtolainen ei usko kyvihinsä sen enempiä uuden kielen oppijana kuin oman kielen säilyttäjänäkään.

Ensipolven siirtolaiselämänkaaren alkutaipaleella kielelliset ongelmat ovatkin rankimmillaan, kun olemattomalla tai ainakin vajavaisella kielitaidolla on selvitettävä asioita uudessa asuinpaikassa — ja juuri alkuvaiheessahan näitä selvitettäviä käytännön asioita ja byrokratiaa eniten onkin. Silti aivan alussakin voi iloita uudesta kieliympäristöstä. Se antaa korvillemme eksoottiselta kuulostavaa äänimateriaalia, josta voi poimia kauniilta tai hassuilta kuulostavia pätkiä. Se tarjoaa päivittäin monia oppimisen elämyksiä, kun huomaa keksivänsä itse jonkin kyltissä olevan sanan merkityksen tai ymmärtävänsä ensimmäisen kerran myyjän toivotuksen, muistavansa eilen sanakirjasta katsotun sanan tai tulevansa ymmärretyksi, kun saa kokoon lauseen. Iloa voi siis löytyä niin itse oppimisen tunteesta kuin viestinnän onnistumisestakin, niin älyllisten haasteiden ratkaisemisesta kuin uuden kielen poljennon nautinnollisesta kuulemisestakin, kunhan näitä vain huomaa sopeutumishuoliensa keskellä panna merkille. Vaikka kielenoppiminen koetaan yleensä rankaksi, ja onhan se, välillä kannattaa myös kerrata onnistumisen kokemuksia. Niitä toki siirtolaisten muistelmista löytyy, me siirtolaisten kieliasioiden tutkijat vain näymme melkein tyystin laiminlyöneen tämän puolen dokumentoimisen.

Hauskoja juttuja, vaikka vasta jälkikäteenkin, ovat myös ne sattumukset ja kömmähdykset, joita uuden kielen kanssa sattuu. Iso osa siirtolaishuumorista saa aineksensa näistä. Kerrotaan tarinoita, joissa kuvataan sitä, miten asioita on saatu toimitetuiksi ilman kielitaitoa esittämällä milloin possua ja milloin kanaa: *No eks sä nyt ymmärrä? — Oh, eggs!* (Martin & Virtaranta 1993, 162, 165). Vastatulleita amerikansuomalaisia *kriinhoorneja* (greenhorns), jotka eivät hallitse vielä siirtolaisyhteisön sisäistä kielenkäyttöä, on narhattu hakemaan *peiliä* eli ämpäriä (pail) tai *taulua* eli pyyhettä (towel). Samoin on naureskeltu heidän harhaluuloilleen siitä, että amerikkalaiset ovat mahdottomia leivän-syöjiä, kun kaikki suomalaiset siellä kuuluvat olevan *leipureita* (laborer).

Kolmas arvokas ja myönteinen asia on oman kielen arvon ymmärtäminen — sitähan ei välttämättä yksikielisessä ympäristössä ollenkaan huomaa. Koulussa on toki opetettu oman kielen kunnioittamiseen — "arvon mekin ansaitsemme" — mutta se jää useimmilta sisäistämättä, juhlapuhetasolle, kunnes siirtolaisuudessa huomaa, miten mukavaa on, kun voi sanoa ihan tarkkaan, mitä tarkoittaa, eikä vain vähän sinne päin, tai pystyy käyttämään vaikkapa suomen kielen mahdollisuutta loputtomaan kuvailevien sanojen keksimiseen. Muilla kielillä kun ei ole läheskään yhtä helppoa erottaa *kilinää kalinasta* tai *kolinasta* tai *hihitystä, hehetystä, hahatusta, hähätystä* ja *höhötystä*.

Useimmat oppivat uutta kieltä vähitellen sen määrän, jonka tarvitsevat. Yhdelle riittää selviytyminen, toinen ei ole tyytyväinen, ennen kuin selviää uudella kielellään kaikista tilanteista yhtä hyvin kuin syntyperäiset puhujat. Iän vaikutusta kielenoppimiseen on tutkittu paljon. Vaikka monet olettavat, että lapset oppivat kieliä aikuisia paremmin, tämä on pystytty todistamaan vain yhdellä alueella: lapset ja nuoret oppivat (keskimäärin!) kielen äänteiden erottelun ja ääntämisen paremmin kuin keski-ikäiset ja vanhat. Nuorena aloitettu kielen opiskelu johtaa yleensä myös pitkällä aikavälillä parempaan lopputulokseen kuin vanhempana aloitettu, mutta on vaikea sanoa, johtuuko tämä mistään oppijan ikään liittyvästä syystä vai siitä, että sillä joka nuorena aloittaa, on enemmän aikaa kielen omaksumiseen ja usein enemmän motivaatiotakin. Toisaalta on osoitettu, että silloinkin, kun oppiminen alkaa vasta aikuisiällä, voi tuloksena olla kielitaito, jota ei millään kriteerillä voi erottaa syntyperäisen taidosta. Vanhemmat kielenoppijat tavallisesti selviävät nuoria paremmin (erityisesti kirjoitetun) kielen ymmärtämisestä. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että kielen ymmärtämisessä on pitkälti kyse muusta kuin varsinaisesta kielitaidosta, siihen tarvitaan ns. maailmantietoa eli tietoa ja kokemusta siitä, miten asiat maailmassa yleensä ovat. Muissa suhteissa ei ole varmaa todistusaineistoa siitä, että iällä olisi vaikutusta kielen oppimiseen. (Singleton 1989, 265–267.)

Vanheneminen saattaa vaikuttaa kielitaitoon, mutta ei välttämättä. Kielitaidon muutoksista normaalissa vanhuudessa on vain valitettavan vähän tutkimustietoa (ks. kuitenkin Weltens 1987), ja siksi oletukset perustuvat yksittäisten ihmisten kokemuksiin. Näyttää kuitenkin siltä, että aivot pysyvät pitempään virkeinä, jos askartelee useamman kielen kanssa myös vanhana. Alzheimerin tautia sairastavia suomalaisvanhuksia Ruotsissa tutkineet Hyltenstam ja Stroud (1989, 1993) tulevat siihen tulokseen, että dementoitumisen asteesta riippumatta ne vanhukset, joiden kummankin kielen taito on aikuisiässä ollut hyvä, pystyvät pitempään valitsemaan kielen puhekumppanin mukaan ja pitäytymään tässä kielessä kuin ne, jotka ovat oppineet uuden ympäristön kielen puutteellisesti. Toisaalta on myös niitä, jotka iän myötä unohtavat oppimaansa kieltä. Se voi johtua siitä, että eläkeläisen on helpompi elää pelkästään siirtolaisyhteisön sisällä kuin työssäkäyvän, ja opittu kieli ruostuu siksi käytön puutteessa, mutta syynä voi myös olla sairaus. Tästä syystä niillä seuduilla, joilla on runsaasti suomalaisia siirtolaisvanhuksia, on viime vuosina yhä enemmän alettu vaatia suomenkielistä hoitoa — ja sen puutteessa rakennettu hoitokoteja omin voimin. Ne ovat tärkeitä, koska suomen kielen käytön tarve ei rajoitu itsensä tekemiseen ymmärretyksi hoitotilanteissa. Kielellä on myös sosiaalinen funktio: "... Suomikodissa on sotajutuille ymmärtäväinen yleisö. Ruotsalaissairaaloissa sellaista ei voisi vaatia." (Pyykkönen 1998).

Toinen polvi voi valita ja sekoittaa

Toisen ja myöhempien siirtolaispolvien elämässä ympäristön kielen ja (iso)vanhempien kielen suhde toisiinsa vaihtelee erittäin paljon perheittäin ja siirtolaisyhteisöittäin, mutta jos vanhan maan kieli on ylipäänsä ollenkaan säilynyt, kaksikielisyydestä on löydettävissä monenlaista iloa ja hyötyä. Tunneside lapsuuden ja sukulaisten kieleen tulee monelle tärkeäksi ennemmin tai myöhemmin. Kaksikielisyydestä on tietysti myös monenlaista käytännön etua. Se voi edistää työn saantia ja laventaa opiskelumahdollisuuksia,

auttaa pitämään yllä monipuolisia ihmissuhteita kahdessa maassa ja mahdollistaa kahdesta kirjallisesta ja muusta kulttuurisesta perinteestä nauttimisen.

Mutta kaksi- tai monikielisyys voimisteluttaa myös aivoja. Nykyisin monet tutkijat ajattelevat, että kieli sijaitsee ihmisen aivoissa verkostona, joka kehittyy ja muuntuu jatkuvasti aktivoinnin tuloksena ja kuihtuu käytön puutteessa. Siten on oletettavissa, että kaksikielisessä ympäristössä varttuvan vauvan ja pikkulapsen aivot kehittävät enemmän yhteyksiä asioiden, sanojen, nimien ja äänteiden välille ja kasvavat siten joustavammiksi ja vastaanottokykyisemmiksi.

Kaksikielisen lapsen kielellinen tietoisuus kehittyy ihan luonnostaan kahden kielen oppimisen myötä. Kun yksikielinen vasta pitkällä kouluiässä törmää omakohtaisesti muihin kieliin ja joutuu huomaamaan, että eri kielissä maailma hahmotetaan eri tavalla, eikä sanasta sanaan kääntäminen ole mahdollista, siirtolaislapsi tietää tämän opettamatta. Kaksikielisyys siis ohjaa tekemään havaintoja kielen ja maailman suhteista. Kun tarkastelee ympäristöä ja ihmisiä kahden rinnan käyttämänsä kielen kautta, mieli väistämättä avartuu

Kun käytettävissä on kahden kielen resurssit, yksilön ilmaisukyky on suurempi ja tarkempi. Ollessaan vertaistensa eli samoja kieliä taitavien seurassa hän voi valita ilmaisuja milloin kummastakin kielestä, kuten eräs suomenruotsalainen puhuja: *jag tycker inte om någon som bara jämhått på soffan och löhöo där hela kvällen.*(2) Siinä puhuja hyödyntää suomen kielen laajaa kuvailevien sanojen varastoa tehostaakseen ja tarkentaakseen ilmaisuaan keskustelussa, jonka kaikki osanottajat ovat kaksikielisiä.

Monesti näiden resurssien käyttöä kuitenkin estää se käsitys, että kahden kielen käyttäminen samassa keskustelussa on jotenkin väärin tai vähintäänkin huono tapa. *Hän puhuu puhtaasti suomen* on ainakin amerikansuomalaisten keskuudessa kehu, ja omaa kieltä, johon on sekoittunut englannin ilmauksia vähän häpeilläään. Miksi ajattelemmme näin? Edellä jo viittasin koulun merkitykseen kielen puhtauden vaalijana. Kielen ammattimaiset huoltajat ovat myös aiemmin korostaneet kielen puhtautta, vaikkei se enää olekaan virallisessa kielenohjailussa etusijalla.(3) Siirtolaiskielestä kirjoittaneetkin ovat maininneet lainailun syyksi huolimattomuuden, laiskuuden tai osaamattomuuden. Mutta miksi oikein siirtyilemme kielestä toiseen ja lainailemme sanoja ja ilmaisuja?

Kaikissa kielissä on lainoja, kielet elävät ja kehittyvät niiden varassa. Lainaus ei siis ole sinänsä paha — kunhan lainoihin on totuttu. Uusia lainoja vastustetaan usein, kuten kaikkea muutosta elämässä, mutta kukaan ei ole ehdottanut, että suomen kielestä pitäisi poistaa vaikkapa sanat *kuppi, lasi, penkki* tai *posti*, vaikka kaikki ovat ilmiselviä lainoja. Lainailu ei siis ole välinpitämättömyyttä tai taitamattomuutta, vaan sanoja lainataan siksi, että niitä tarvitaan. Uuden sanan tarve voi johtua siitä, että käsitteelle tai toiminnalle ei ole ennestään ollenkaan nimeä, mutta se voi myös kummuta pyrkimyksestä tarkkuuteen, hienopiirteisten erojen tekemiseen, kuten eräs amerikansuomalainen selitti: talo on semmoinen talo, joita on Suomessa, mutta Amerikassa on hausseja.

Ei ole mitään kielen olemukseen liittyvää syytä siihen, ettei kieliä saisi sekoittaa. Itse asiassa Halmari on tutkimuksessaan osoittanut, että hyvin erilaiset ja eri ympäristöissä kielensä oppineet samojen kahden kielen puhujat sekoittavat kieliä tarkan säännösten mukaan (Halmari 1997, Halmari & Coper 1998). Sekoittaminenkaan ei siis ole sattumanvaraista, vaan siihen on meidän kielitajussamme valmiina keinot ja mallit. Myös kie-

len virheiltä näyttävät muutokset ja kielen kuihtuminen (language loss) voidaan nähdä myös kielen kasvuna (gain), sillä usein äidinkielen muutoksissa, jotka pitkäaikainen toisen-kielisessä ympäristössä eläminen aiheuttaa on kyse uuden kielen elementtien ja sääntöjen lisäämisestä entiseen kieleen (Sharwood Smith 1989, 188). Tämä näkökulma tekee kielten vaikutuksesta toisiinsa myönteisen asian, ei jotain hävettävää ja kartettavaa. Kielen puhtauden vaatimus voi kaksikielisessä yhteisössä olla kielen surma (vrt. Ehala 1998).

Toisaalta ei kieliä voi tietenkään joka tilanteessa sekoittaa, vaan vain silloin, kun puhujalla ja vastaanottajalla on suunnilleen yhtäläiset kielelliset varat käytettävissään. Kuten aina kieltä käytettäessä, tässäkin tärkein ohje on tilanne: eri tilanteissa käytetään erilaisia kieltä, eri rekisteriä. Näiden rekisterien erottaminen ja hallinta on osa kielitaitoaamme. Mutta siirtolaisyhteisön sisällä ei ole mitään syytä halveksia kieltä, jossa on aineksia useammasta kielestä ja kielimuodosta. Päinvastoin, juuri sellainen kieli todennäköisesti täyttää parhaiten kyseisen kieliyhteisön ilmaisutarpeet.

Oma kieli kunniaan

Kielet arvottavat asioita ja niitä arvotetaan. Kielellä, pienelläkin, on kuitenkin aina myös itseisarvo, ennen kaikkea sen puhujille, mutta myös kielellisen diversiteetin kantajana. Tutkijan näkökulmasta kaikki kielet ja kielen muodot ovat yhtä hyviä ja kiinnostavia. Mikään kieli ei ole absoluuttisesti toista vaikeampi, köyhempi tai naurettavampi, kyse on vain erilaisista asenteista, konteksteista ja tavoista valita tarkastelun kohde. Euroopan yhteisön periaate, jonka mukaan jokaisen on voitava puhua omaa kieltään, on myös yleinen ihmisoikeusperiaate, jolle on lukuisia psykologian, sosiologian ja kielitieteen tai kulttuurin ja taiteen alaan kuuluvia perusteluja, joista edellä on mainittu muutamia. Tähän periaatteeseen vetoaminen ja ns. Valkoisen kirjan (White Paper, 1996) suositukset, joiden mukaan mm. jokaisen eurooppalaisen pitäisi osata kolmea kieltä, joista ainakin yksi on ns. vähemmän käytetty kieli (4), antavat mahdollisuuksia myös siirtolaiskielten aseman parantamiseen.

Oman kielen ja ympäristön kielen erilainen arvo, asema, käyttötarve ja tapa hahmottaa maailmaa sekä vaikeuttavat että rikastavat siirtolaisen elämää sen kaikissa vaiheissa. Enemmistökielen puhujat kenties väheksyvät tai ainakin ihmettelevät hänen kieltään. Sillä ei useimmiten saa asioitaan hoidetuiksi, ei koulutusta eikä työtä. Vanhassa kotimaassakin sille naureskellaan, onhan se vuosien mittaan muuttunut eri suuntaan kuin kotiin jääneiden kieli. Saattaapa oma kieli olla käytön puutteessa vähän ruosteessakin, ja toisen ja kolmannen polven puhujilla ei kenties ole koskaan ollut tilaisuuttakaan sitä kovin paljon oppiakaan. Silti kahden tai useamman kielen vähäinenkin jokapäiväinen käyttö avaa silmiä jäsentämään ympäröivää maailmaa useammalla kuin yhdellä tavalla ja avartaa ihmisen mieltä, vaikei hän itse ehkä sitä koskaan panekaan merkille. Kielten yhdistäminen ja sekoittaminen ei myöskään välttämättä todista huonosta kielitaidosta tai ilmaisun epäonnistumisesta, vaan voi olla osoitus luovuudesta ja joustavuudesta.

Kielentutkija tietysti rakastaa kieltä. On kuitenkin ymmärrettävä sekin, ettei kieli kaikille ole tärkeä. Jotkut jopa avioituvat ja perustavat perheen ilman yhteistä kieltä. Jokaiselle kieli ei myöskään ole ensisijainen identiteetin lähde. Voi ja saa siis olla ihmisiä, jotka ko-

kevat ja katsovat olevansa hyvin suomalaisia, vaikka eivät puhu lainkaan suomea. Ja on myös lupa nautiskella hyvästä, puhtaasta supisuomesta, mutta myös siitä, että toisinaan mieli ja sanat lentävät kielestä toiseen.

Viitteet:

(1) Ensimmäinen polvi viittaa tässä niihin, jotka olivat yli 15-vuotiaita muuttaessaan synnyinmaastaan. Heidän lapsensa ja alle 15-vuotiaina vanhempinsa kanssa muuttaneet lasketaan tavallisesti toiseen siirtolaispolveen, näiden lapset taas kolmanteen jne. (ks. esim. Martin et al. 1993, 13)

(2) Esimerkki on poimittu Suomen yleisradion ruotsinkielisestä keskusteluohjelmasta

(3) Asenteiden muutosta kuvaa se, että ennen puhuttiinkin kielenjuollon sijaan oikeakielisyyden vaalimisesta.

(4) Näistä käytetään termiä LWULT-kieli (Less Widely Used, Learned and Taught language).

Lähteet:

- Ehala, Martin 1998: Eesti keele arenguteid: korporatiivsus vs. avatus. *Keel ja kirjandus* 11, 733–738.
- Halmari, Helena 1997: *Government and Code-Switching. Explaining American Finnish. Studies in Bilingualism* 12. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Halmari, Helena and Cooper, Robert 1998: Patterns of English-Finnish codeswitching in Finland and in the United States. Teoksessa Luukka, Minna-Riitta, Sigrid Salla ja Hannele Dufva (toim.) *Puolin ja toisin, suomalais-virolaista kielentutkimusta. AFinLA Yearbook* 56. Jyväskylä, 85 — 100.
- Hyltenstam, Kenneth & Christopher Stroud 1989: Bilingualism is Alzheimer's dementia: two case studies. Teoksessa Kenneth Hyltenstam & Lorraine K. Obler (toim.), *Bilingualism across the lifespan. Aspects of acquisition, maturity and loss*. Cambridge University Press. Cambridge, 202–226.
- Hyltenstam, Kenneth and Christopher Stroud 1993: Second language regression in Alzheimer's dementia. Teoksessa *Progression & regression in language. Sociocultural, neuropsychological & linguistic perspectives*. Kenneth Hyltenstam and Åke Viberg (Eds.). Cambridge University Press. Cambridge, 222–242.
- Lakoff, George 1987: *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. USA: The University of Chicago Press.
- Martin, Maisa & Hannele Jönsson-Korhola 1993: Amerikansuomalaiset ja heidän kieliolonsa. Teoksessa Virtaranta, Pertti — Hannele Jönsson-Korhola — Maisa Martin — Maija Kainulainen, *Amerikansuomi. Tietolipas* 125. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 11 — 20.
- Martin, Maisa & Pertti Virtaranta 1993: Siirtolaisten käsityksiä äidinkielestään ja englannista. Teoksessa Virtaranta, Pertti — Hannele Jönsson-Korhola — Maisa Martin — Maija Kainulainen, *Amerikansuomi. Tietolipas* 125. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 159 — 167.

- Pyykkönen, Anna-Leena 1998: Kansankoti vastaan meidän Hilja. Helsingin Sanomat 4.10.1998 s. D1-2.
- Sharwood Smith, Michael A. 1989: Crosslinguistic influence in language loss. Teoksessa Kenneth Hyltenstam & Lorraine K. Obler (toim.), *Bilingualism across the lifespan. Aspects of acquisition, maturity and loss*. Cambridge University Press. Cambridge, 185–201.
- Singleton, David 1989: Language Acquisition. The Age Factor. *Multilingual Matters* 47. Multilingual Matters Ltd. Clevedon, England.
- Weltens, B. 1987: The attrition of foreign language skills: A literature review. *Applied Linguistics* 8, 22–38.

Maisa Martin on professori Jyväskylän yliopistossa erikoisalanaan suomi toisena ja vieraana kielenä. Hänen tutkimusalaansa ovat suomen kielen oppiminen ja siirtolaisten kielikysymykset.

Kirjoitus perustuu esitelmään, jonka kirjoittaja piti Suomalaiset juuret -tapahtumassa Jyväskylässä 1.8.1998.